

# Da našaj krajowaj intelihencii (Adkrytaje piśmo)<sup>1</sup>

**Kazimir Šafnagiel**

Piśmo hetaje prysłano nam wiadomym predstaŭnikom wialikšych  
ziemleŭłasnikoŭ, p. Kazimiram Šafnaglem z Kušlan, ašmianskaho paw., katory  
uśio swajo ŭžycio stajaŭ na ščyra krajowym stanovišcy, jak syn ziamli Biełaruskaj,  
a ciapier, kali nastaŭ moment dzieła čynnaho wystupieńnia biełaruskaho narodu,  
prystupiu da biełaruskaj nacyonalnaj raboty, jak biełarus.

Piśmo hetaje maje wyjści ŭ asobnaj adbitce takže i ŭ polskim pierekładzie.

Redakcija

**P**ryjšoŭ moment jadyny, moment asabliwy, moment, katory mo ŭžo ŭ  
historyi nie paŭtorycca boľš dla nieščaśliwaho, pazbaulenaho swajej  
dziaržaŭnaści, pakinutaho swaimi naturalnymi kirownikami – swaim  
duhawienstwam i swajej swieckaj intelihenciej biełaruskaho narodu.  
Hety narod biełaruski pryzwan ciaper sam pastanawić ab sabie, ab swajej  
budučynie, pryzwan pakazać, što jon jość i padać hołas, što jon żywie,  
wyskazać swaje palityčnyje i nacyonalnyje žadańnia.

Ale jaki-ž strašenny trahizm! Hety narod biełaruski, katory, jak i kožyn  
inšy narod, pawinien składacca z niekolkich hramadzianskich słažoŭ:  
narodnaj massy – sielanstwa i rabotnikaŭ, dy s klas mienš čyślenych,  
ale ekonomiczna i kulturna silnych i nacyonalna šwiadomych, – značyć:  
ziemian, mieščanstwa i predstaŭnikoŭ wolnych prafesij, – hety narod  
biełaruski składajecca ciaper tolki z čyślenaj, ale ciomnaj, niehramatnaj,  
nacyonalna niešwiadamaj sielanskaj i rabotnickaj massy, bałamučenaj pa  
siahońniašni dzień panujučymi nad jej palityčna, ekonomiczna i kulturna  
nacyonalnaściami. Bo hety narod biełaruski – to sirata, biedny, ciomny,  
biezzaščytny, sirata, pakinuty swaimi naturalnymi ajcami i apiakunami –  
swajej intelihenciej. I woś, kali nalaciela strašennaja historyčnaja  
nawalnica, kali prahawitość susiedzioŭ ščeryć zuby, kab prahłynuć i ścierci

<sup>1</sup> Друкуецца паводле: [Šafnagiel, Kazimir] (2002). "Da našaj krajowaj intelihencii", *Спадчына*, № 4: 57–64. Упершыню надрукавана ў: Гоман, 28.10.1917; 30.10.1917; 09.11.1917; 13.11.1917. Усе вылучэнні належаць аўтару.

da zwańnia z abličča ziamli narod biełaruski, kali razam z tym – dziakujučy ščaśliwamu hodu zdareńnioŭ – hetamu narodu zaświaciŭsia, praŭda, słaby ješče pramień nadziei na nacyonalnoje i palityčnaje adradžeńnie, – u hetki stanoŭčy zwarotny moment toj narod – sirata staić woś biezzaščytny, bytcym smačnaja pażywa dla kožnaho, chto zahoče praciahnuć pa jaho ruku, kab jaho znišćyć, denacyonalizawać, prahłynuć!

Hdzie-ż zaprapała taja naturalnaja apiakunka i kiraŭnička kožnaha narodu – jaho intelihencija? Jakim dziŭnym, trahičnym zdareńniem astałosia ad narodu hetaho tolki tuławo, – hdzie padzielaŭsia haławo jaho?

Ach, bo intelihencija hetaho narodu niekali za sorak siarebrenikoŭ (šlachockije prywilei – paddanstwo sielan) adrakłaŭsia jaho, zdradziła swoj ułasny narod, pryswoiŭszy čużuju dla jaho mowu, kulturu i palityčny ideał. Biełaruski narod i staŭsia hetak siratoj, bo jaho intelihencija, jaho wyšejšyje, abiespiečenyje klasy denacyonalizawalisia, społščylisia, stalisia čużymi tej massie narodnaj, s katoraj wyšli, čużymi tej ziamli, z jakoj ad wiakoŭ ciahnuli życciowyje soki.

Razpačaučyŭsia razdzielaŭ wyzywaŭ usio wialikšyje rezultaty, pahłyblauŭšyje ŭsio bolejšy propaść miż narodom biełaruskim i jaho apalačenaj intelihencijej, bo biełaruskaja massa, pazbaŭlenaja swaich ułasnych nacyonalnych, kulturnych słaŭoŭ, astałaŭsia na pačatkowaj stupieni razwićcia sa swaim „prostym” – jak u pakornaści swajej nazywaje – jazykom, sa swajej nacyonalnaj nieświadomaściu, katoraja wyjaŭlajecca, naprykład u tym, što biełarus nia wiedaje, chto jon papraŭdzi jość, i na pytańnie ab heta, kali katalik, każe: „polski”, a kali prawasłaŭny – „ruski”, nie majučy mahčymaści razpaznać hetych dwuch asnaŭnych paniaćcioŭ – wiera i nacyonalnaść, bo ŭtraciŭ nawet žadańnie mieć swaju ŭłasnuju hasudarstwienaść i nacyonalnuju samabytnaść.

Intelihencija biełaruskaho narodu – jaho „abywateli”, duchawienstwo i mieščanstwo, pryswoiŭszy sabie čużuju, ale bahatuju polskuju kulturu z jaje pyšnymi zdabytkami, tradycijami, litaraturaj i ideałami, katoryje zichaciać tysiačami koleroŭ, wabiučy wočy, dušu i serce, i ŭłażyŭszy ŭ skarbnicu hetaj čużoj kultury bahatyje ŭłasnyje zdabytki, pakłaŭszy na žertwienny ałtar polščyny najwyšejšyje prajawy swajho nacyonalnaho gienija (Mickiewič, Kondratowič, Kościuško, Ožeškowa, Moniuško, Sienkiewič i t.p.), daŭszy polskamu narodu papraŭdzi lwinuju časć taho, čym palaki pyšajucca, jak swaim najwialikšym i najharašejšym bahaćciem, – hetaja apalačenaja biełaruskaja intelihencija ciapier z pahardaj pahledaje na narod, s katoraha sama wyjšła, zusim, jak toj muzyk, katory dajšoŭ bahaćcia, pabudawaŭ na mijescy bačkawaj chacinki pałac, apranuŭsia ŭ bahatyje šaty, nabraŭsia „panskich” manier – i saromicca

swajho sielanskaho rodu, s pahardaj hladzić na tych biednych bratoŭ swaich, katoryje ŭ muŭżyckaj chaci astalisia, dy ješče horš i strašniej: užo ich za bratoŭ nia ličyć, wyrekajecca ich i supolnaho z imi pachodženia...

A ty, panie, katory ad dziadoŭ-pradziadoŭ żywieš tut, u Biełarusi, maješ biełaruskaje imia, abo choć i polskaje, ci spolsčenaje, dyk usio roŭna čyślenymi wuzłami zwiazan s tutejšym narodom i z hetaj ziamlicy rodnej, z hetaho kraju – takoha blizkaho, z jaho paloŭ, požniej i lasoŭ i pawietra swaje soki żyćciowyje ciahnieš, – ty, panie, katory ad dziadoŭ-pradziadoŭ żywieš w najbliŭžejšym susiedstwie z hetym narodom i z pracy jaho zdabywaješ swajo bahaćcie, – ty, da katoraho lud hety hetak ščyra, hetak miła, pa synoŭsku piešćatliwa pramaŭlaje: panok, panočak, bytcym mimawoli šukajučy ŭ „panu” apiakuna, ajca, – ty, panie, na pytańnie, chto ty taki? – adkazwaješ: „Ja? Ja – palak!” Tak, horda, pyšna, šwiadoma: palak! Kryj Boŭže, nie biełarus: „fe, heta wychodzić tak pa-chamsku, tak kompromituje, tak niazhodliwa z maimi tradycijami, ideałami i minuŭščynaj!”

Woš, u čym trahizm pałažeńnia: biełaruski narod, praŭda, maje swaju intelihenciju, dy jana – polskaja!

Dwa asobnyja šwiety, dŭwie mowy, dŭwie tradycii, dwa šwietapahlady, – dŭwie orjentacii!

A trahizm pałažeńnia ŭzwialičywajecca jašče tym, što i miejcowaje duchawienstwa, radziŭšajasia ŭ hetym kraju, časta wyjšaŭšaje bezpasredna z biełaruskaj massy abo sa spolsčenaj šlachty biełaruskaj, častka z čysta biełaruskim imieniem, čurajecca hetaho narodu. Na pytańnie: chto ty? – ksiondz adkazwaje: Ja čuju siabie palakam...

I woš biedny sielanin biełaruski ani ŭ swaim „panku”, ani ŭ ksiandzu nie bačyć užo brata. Pan i ksiondz pramaŭlajuć da jaho nie jaho rodnej „prostaj” mowaj, a jazykom „panskim”, kulturnym, jazykom polskim. Pan i ksiondz ličać, što ich najšwiaciejšaja nacyonalnaja pawinnašć – apalačyć biełarusa-muŭžyka praz kaścioł, praz škołu, a kali-b udałosia – dyk praz sud, praz uradowyje ŭstawy, a ŭ kancu, jak najwyšejšy ideał, praz dzieržaŭnašć... polskuju!

Čym ŭže wy, apalačenyje biełarusy, lepšyje za pahardžanych wami hakatystoŭ i abrusicielioŭ? Adumajciesia! Čy nie ŭ sto разоŭ horšy wy ad ich, čy nie zasłuhoŭwajcie na imia adstupnikoŭ swajho narodu?! Bo kali hakatysty i abrusicieli prychodziać majučy ŭłašć z čužoŭ ziamli dzieła denacyonalizacii taho abo inšaha narodu, dyk jany za heta prynosiać jamu dostup da wializarnych karyściej, katoryje denacyonalizawanym daje prynaleŭnašć da palityčna ci kulturna mahutnych dziaŭžaŭnych arhanizmoŭ. A wy apalačenyje biełarusy, wy adstupniki ŭ rodnym kraju, dzie wy

űzhadawalisia, dzie Źywicio, – adstupniki, bo choćecie pazbawić narod swoj jaho nacyonalnaści, choćecie nawiazać jamu čuŹuju hasudarstwienasć – zamiest pamahćy jamu stwaryć swaju Źłasnuju, nakinuć jamu čuŹuju mowu, katoraja stałasja dla was radzimaj...

Homon Nr 86. 28 kastryčnika 1917 h.

### *Працяг*

**Я**дыная ў цяперашні момэнт задача адраджаючайся Літвы і Беларусі – гэта выкарыстаць уклад палітычных варункоў, ды ўзяцца за адбудову свайго дому, сваёй гасударственасці. Літвіны ўжо пачалі гэту работу, знаходзячыся ў тым шчаслівым палажэньні, што ўжо раней ня глядзячы на апалячэньне сваёй інтэлігенцыі і нават супроць яе, стварылі хоць нячысьленны гурток сваёй нацыянальнай інтэлігенцыі, ды пры гэтым важную з нацыянальнага пагляду, хоць і лішне захватную ролю адыграло літоўскае духавенство. – Беларусы знаходзяцца ў горшым палажэньні, – як я сказаў на пачатку, у палажэньні трагічным. Народ беларускі ў асобе сваёй нацыянальнай інтэлігенцыі прадстаўлен гораха мілуючай сваю справу, але нячысьленай групай людзей, а большасць яго радзімай інтэлігенцыі – спольшчэныя “паны” і духавенство – выступае, як заядлы вораг яго, цікуючы на кожную праяву беларускай сьвядомасці, скуль бы яна ні выявілася – з верху, ці з нізу, каб знішчыць яе ў самым зачатку.

Запраўды, трагічнае палажэньне гэтаго народу-сіраты ў момэнт, калі доля ўсьміхнулася яму, у момэнт, калі мае магчымасць вярнуць утрачэныя прад вякамі прырожанае правы: маліцца Богу ў матчынай мове, вучыцца ў тэй-жа роднай мове ў школе, – калі перад ім адкрываецца пэрспэктыва адбудовы загубленай некалісь нацыянальнай гасударственасці. Каб здабыць усё гэта, яму трэба інтэлігентных сіл, каторых мае гэтак мала: нявыкарыстаны момэнт можэ ўжо ніколі не вярнуцца. Народу беларускаму трэба, каб яго асьвядомілі, каб адкрылі яму вочы на вялікую праўду, каторая стаіць побач яго, ды ён яе не бачыць, – на тую праўду, што народ гэты – то народ беларускі, а ня польскі, ці маскоўскі, што, як і кожны іншы народ, ён мае свой радзімы язык, каторы быў прад вякамі языком гасударственным, мае права на самаазначэньне, на стварэньне ўласнай самабытнай дзержаўнасці, – што на гэта прыйшоў час, каторы трэба выкарыстаць, бо іначэй ён можэ мінуцца безпаваротна.

Хто-ж скажэ яму гэтыя вялікія праўды, хто разбудзіць гэты народ і прызавае да дзела?

Апалячэная беларуская інтэлігенцыя! Паны “тутэйшыя палякі” – ксяндзы і земляне! Няўжо-ж ваша грамадзянскае сумленьне нічога вам не гаворыць? Няўжо-ж не задрыжыць у спольшчэных сэрцах вашых праўдзівых патрыотызм – не прыбраны ў пазычаныя пёры, але спакон вякоў краёвы, нацыянальны і народны беларускі? Чы гэта зямелька родная са сваімі сумнымі абразамі, сваім вазёрамі, лясамі і гарыстымі палямі да вас не прамовіць, – чы голасу гэтаго збожнага народу, што вас “панкамі даражэнькімі” называе, вуха вашэ не пачуе, – чы яго праўдзівых патрэб, каторых ён сам ешчэ не разумее, ваша душа не адчуе, а калі адчуе, дык чы не загаворыць у вас грамадзянскае сумленьне і чы не дасьць яго вам цьвёрдага наказу ўзяць той-час на свае плечы работу дзеля адраджэньня гэтаго людю – націі, да катораго так чы сяк самі вы прыналежыце?

Або мо трываючы ў старым засьляпленьні і далей будзеце ў адносінах да руху беларускага занімаць варожае становішчэ, а калі і не яўна варожае, дык раўнадушнае, пасыўнае, дарэмна спадзяючыся, што самай толькі гэтай раўнадушнасьцю, самай пасыўнасьцю засудзіце гэты рух на зніштажэньне – прынамсі дачэснае?

Не ашуківайце сябе: гэты рух, разьвіцьце беларускай сьвядомасьці прыйдзе само сабой, абніме шырокія массы, станецца магутнай сілай, каторая грозна і гнеўна спытаецца вас: “Што вы, нашы старшыя браты, нашы духовыя айцы, нашы натуральныя апякуны і кіраўнікі, учынілі для нас у той час, у той момэнт асаблівы? Чаму не станулі з намі поплич, чаму – не прызнаўшыся шчыра і адкрыта, што вы – сыны Беларускай зямлі, або беларусы, ужываючыя, польскай мовы, і гэтак фальшуючы запрэднае палажэньне, – аб’явілі сябе за палякаў, не памаглі нам адбудаваць наш уласны дом, нашу родную дзержаўнасьць?” Так, дэмос той прыйдзе да вас і спытаецца вас гэтак і скажэ свой справядлівы прыгавор вам!

Дык, пакуль час, апамятайцеся! Ніхай споўніцца ў вас унутраная перамена! Змяніце сваю, так сказаць, зверхнюю ор’ентацыю на ўнутрэную, краёвую! Ніхай замест белага арла на вашым штандары зазь’яе пагоня, як некалісь на штандарах вашых дзядоў! Падайте руку народу, каторы вымагае і мае права вымагаць ад вас гэтай ахвяры, і памажыце яму збудаваць яго і вашу будучыну!

Гэтак вы толькі споўніце сваю павіннасць перад краем, каторы дае вам усё.

Кажэце: “Мы тут не колоністы і не хочэмо быць колоністамі; мы, палякі, тут – дома, мы – гаспадары ў гэтым краю і маемо права аб долі яго і аб сабе, як такіх, судзіць”.

Адкажэм вам: маеце права гэтутлікі, паскольку прызнаеце нашу літоўска-беларускую гасударственасць. Але я ведаю, да чаго вы кіруецеся: вы хочэце тут, у гэтым нешчаслівым нашым краю, раздзіраным нялічэнымі праціўнасьцямі, зрабіць ешчэ адну крывавую рану – утварыць польскі ольстэр, супроць беларускага характэра гэтага краю выстаўляючы ваш “уласны” нацыянальны характэр; мэта ваша – стварыць гасударство ў гасударстве з усемі яго прыналежнасьцямі, с сецыю шчупальцоў, раскінутай па ўсім краю дзеля высасываньня яго нацыянальных асобнасьцей, дзеля дэнацыяналізаціі. Раз стануўшы на фальшывым – процікраёвым становішчы, вы топчацеся ў зачарованым коле, шукаючы выхаду, каторы вась перад вамі шырока адчынен; а гэта ёсць: прызнаньне сябе за грамадзян Беларускага краю і прыняцьце ўсіх выплываючых з гэтага далейшых консэквэнціі і абавязкоў, каторыя ўскладае на вас такое прызнаньне.

Спрычынытаго, штобудучаябеларуска-літоўскаягасударственасць, само сабой разумеецца, будзе апірацца на дэмакратычных і лібэральных асновах, нацыянальныя і культурныя правы ўсіх іншых нацыянальнасцей гэтага краю, як трэба, забяспечэны – аднак, с тэй умовай, што яны прызнаюць ядыную гасударственасць – літоўска-беларускую. Бо німа даўнасьці для правоў народу, і гасударственасць, трываўшаяцэлыясталецьцяпад іменем Беларуска-Літоўскайдзяржавы і загубленая сто лет таму назад, мусіць быць вернэна паўстаўшым да новага жыцьця беларусам і літвіном, адвечным гаспадаром гэтага краю, яго жывым массам народным. Гэтыя массы маюць права самі пастанавіць аб сабе, быць панамі на сваёй зямлі, і ўсё іншае павінно падчыніцца гэтай магутнай волі мас – большасьці.

Дык вась для вас, паны “палякі” ёсьць толькі два выходы: або прызнаць сябе за грамадзян гэтага краю, за сыноў гэтай зямлі і стануць у адзін рад з народамі, між каторым жывець – або прызнаць сябе за асобную нацыянальнасць, чужую для гэтых мас – нават варожую для іх, бо з захватнымі апетытамі, нязгодную ўступіць захопленых становішч, заздросна пілнуючую свайго “стану ўладаньня”.

Перад вамі, паны “палякі”, дзьве дарогі. У гэта асаблівы момэнт вы апунуліся на розстані і маеце на выбар адно, ці другое. Найбліжэйшая будучына пакажэ, што ў вас прамовіць ямчэй: грамадзянскае сумленьне, пачуццё абавязку перад народамі, с катораго вы выйшлі і сярод катораго

жывёце, народам, каторы ёсць, жыве і клічэ вам: “памажыце!” – чы мо’ ваша дэзор’ентацыя нацыянальная і палітычная, фальшывае нацыянальнае становішчэ, жаданьне захватоў. І або вы пойдзеце попеч з людям нашым, як яго старшыя браты, прыяцелі і бацькі, і, падаўшы яму руку, паможаце яму выйсці на дзеннае сьвятло – да таго сонца самабытнасьці, на каторае мае права кожны народ, хоць бы цэлыя сталецця прабываў у цемры, забыцці і занедбаньні, – або ў змучэных радых выступіце, як ворагі яго права на самазначэньне, на будову ўласнай гасударственасьці, усюды і заўсёды нішчучы работу яго.

Прабіла гісторычная гадзіна, каторая выявіць вашу палітычную мудрасць і дасьпеласць, ці вашэ засьляпленьне і палітычнае банкруцтва. І або нашы дарогі пойдучь адным шляхам, да далёкай яснай будучыны, або разойдуцца і будуць усё болей расхадзіцца – на векі.

Вы, панове “польскіе” інтэлігенты на зямлі Беларускай, палітычна, культурна і нацыянальна абязсілелі, і ўся ваша работа выяўляецца ў нэгацыі (адкіданьні), або ў тым, што сылепа дзержыцеса застарэлых і ўтраціўшых цану клічоў і формул, – зусім бытцым тые зубры, каторыя сілай канечнасьці засуджэны на павольнае выміраньне, бо вы ўтрацілі звязь з вечна маладой крыніцай сьвежых сіл народных. На павароці да гэтай крыніцы, на чэрпаньні з яе сьвежых жыцьцёвых сокаў і дачы з іх падмогай адпору ўсялякаму замяжоваму націску, усё роўна з якога боку, аснована будучына, аснованы бязцэнныя кругазоры і магчымасьці! І калі віленская маладзёж, уздзеўшы на галаву “рогатыўкі” ды начапіўшы арла, думае, бытцым, яна спаўняе патрыятычны ўчынак, – дык якую ж страшэнную абмылку яна робіць, як кепска асьвядомлена! Ня Польшчу трэба тут цяпер будаваць, а нашу ўласную державу; не арла, а пагоню насіць; не “рогатыўкі”, а простыя мужыцкія шапкі, якіх ужывае тутэйшы народ; не шматфарбны кракаўскі ўбор, пекны, але чужы, а сівая сермяга нашага хлебароба – вось нацыянальная опратка! Сюдой дарога – з народам і праз народ! Не вы цягніце яго за сабой у чужыя для яго, незнаныя староны, але самі ідзіце за ім – туды, куды ён жадае! У гэтым – праўда, рэальная, позытыўная праўда, будаўніцтва ад асноў; у гэтым – кліч на сягоньяшні дзень; у гэтым – будучына!

Вы, паны тутэйшыя ітэлігенты, утраціўшыя жывую звязь з тутэйшым народам, калі б замест шукаць для сябе ідэалоў у Варшаве або Кракаве, замест паддавацца патрыятычным настроеньням ад кракаўскіх танцоў і ўбораў, былі ў бліжэйшай еднасьці з нашым народам, калі б вы уважліва, з пашанай і тклінасцю, а мо і з пачуцьцём унутрэнага сораму прыгледаліся

лепей да шэрай долі тутэйшага селяніна, каторы з пакаленьня ў пакаленьне, ціха і без нарэканьня, ад калыскі да магілы ў поце чэла гарэ бацькаўскі палетак, ажно пакуль, аслабеўшы і зморэны, с пакорнасьцю волі Божай не паложыць сваю змучэную, пасівеўшую галаву ў дамавіну, калі-б вы – з другога боку – прыгледаліся бліжэй да таго маладога беларускага руху да адраджэньня, каторы, бытцым, кволая ешчэ, скромная красачка ў цяню развівае свае колеравыя пляюсткі, да таго руху, поўнага гарачага патрыотызму і жаданьня вырвацца к сонцу, к праўдзе, к жыцьцю, – дык можа ў сэрцы сваім вы бы выкрылі вялікую праўду, што тут вашы браты, тут ваш люд, тут ваша Бацькаўшчына, – што ў гэтым ваша будучына і згэтуль павінны вычэрпаць свае палітычныя аспірацыі, ідэалы, вашы патрыотычныя абавязкі.

А тым нямногім, хто здолее вызваліцца с цесных і ўтраціўшых цану формул, абняць вокам шырокія кругазоры і думкай далёка сягнуць у будучыну, я дабаўлю: паводлуг нашага глыбокага пераконаньня, новая палітычная мысль, каторую мы сабой прэдаўляем, – гэта ядыная правільная, ядыная абаснованая – ядыная творчая мысль.

Гоман № 87 ад 30 кастрычніка 1917 г.

### *Працяг*

**Z**amietka Redakcii ў пачатку majho pieršaho piśma da krajowaj intelihencii, ў katoraj haworycca, što ja praz usio žyćcio swajo stajaŭ na krajowym stanowišcy, a ciapier kali dla biełaruskaho narodu pryjšoŭ moment dzieła čynnaho wystupleńnia, adkryta pryznaŭ siabie za syna ziamli Biełaruskaj, pryznaŭ siabie za biełarusa, – jak ja dawiedaŭsia i spaznaŭ swajej asobaj wyzwała mnoha zakidoŭ, krytyk i raznarodnych uwah. Z hetaj pryčyny liču za swaju pawinnaść publična wytłumačyć swajo stanowišče ў hetaj sprawie – nia hetulki dzieła asabistaj patreby, skolki dzieła karyści samaj sprawy, spadziajučysia, što hetaje wyjaśnieńnie šmat kamu pamože u orjentaciji ў swaim ułasnym stanowišcy adnosna da hetkich wažnych u hety čas spraŭ.

Adnak, wyjaśnieńnie ў majej asabistaj sprawie ja pawinien papiaredzić dajučy historyčny pohlad na nacyonalnaje pytańnie ў našym kraju.

U Litwie i Biełarusi panujuć niezwyčajna zabłyтanyje nacyonalnyje adnosiny. Nie kažučy ab tym, što na našaj ziamli żywie niekolki nacij, katoryje čaściu zanimajuć asobnyje abšary (litwiny i biełarusy), čaściu ў adzinočku abo hrupami raskinuty miž tymi hustymi massami (palaki i

żydy), – adnosiny hetyje błutajucca ješče bolejš, kali kiniem wokam nazad – u historyčnuju minuŭščynu.

U časach niezaležnaści Wialikaho Kniažstwa Litoŭskaho (sprawiedliwiej: Litoŭska-Ruskaho), ješče nia zlučanaho palityčnaj uniej s Polščaj, u hetaj dzieržawie żyli badaj wyklučna tolki dwa narody: litwiny i rusiny. Rusiny składalisia z niekolkich plamion: krywičoŭ, dreŭlan i inšych, wiadomych pad ahulnym imiem biełarusoŭ i „małarusau” (Čyrownaja Ruś – heta ukraiński narod), – bo ŭ tyja časy Wialikaje Kniažstwo Litoŭskaje ŭładało ŭsiej „Biełaj” i „Małaj” Ruśsiu. Usie hetyje plamiony byli tady wiadomy, jak „adzin” ruski narod, addzielajučysia hetym imiem ad „maskaloŭ”, abo wialikarusau. U tahočasnych starych hasudarstwiennych dakumentach historyčnych my pastajanna spatykajem hetkaje wydzialenie: „My, bajary litoŭskije i ruskije, sabrauśsiasia uchwalili i t.d.” – Dyj pašla unii s Polščaj niejki čas trywaje hetkaje wydzialeńnie ŭ hasudarstwiennych aktach i chronikach; adnak, s chodam času nazwańnie „ruskije bajary”, „ruskaja šlachta” zacirajecca, znikaje, a tolki prybiraje nowaje imia, supolnaje z narodam litoŭskim i ŭziataje ad litoŭskaj hasudarstwienaści, – imia „litwinoŭ”. Usio hasudarstwo, zložena je z niekolkich nacyj, atrymliwaje ahulnaje nazwańnie „Litwy”; žyhary jaho – jak sapraŭdnyje litwiny, tak i rusiny – biez nijakoj rožnicy nazywajuč siabie „litwinami”, adrožniwajučysia hetak ad palakoŭ, žycharoŭ „Karony”.

Woś, majemo tut pieršy prykład, jak u našym kraju, asabliwa pašla addzialeńnia ad Litwy Ukrainskich ziamiel, pieraważywajučaja massa žycharoŭ jaho (narodu „ruski”, rusiny) ŭ swaim cełym i ŭ paadzinokich asobach zmieniaje, na pahlad, swaju nacyonalnaść, a papraŭdzi tolki imia swajo. Zamiest „ruskimi” abo biełarusami, našy dziady pačali nazywacca „litwinami”. „Litoŭskaje wojska”, „litoŭskaja šlachta”, „litoŭski narod” – usio heta abnimaje jak sapraŭdnych litwinoŭ, tak i rusinoŭ (biełarusoŭ).

Chacia akurat u tych že časach „litoŭskaja” šlachta i pany apalačyliisia, pakinuli mowy bačkoŭ swaich, pačali hawaryć pa polsku i pryniali polskuju kulturu, – chacia zwierchna stalisia jany „palakami”, adnak ažno da samaho kanca istnawańnia „Rečypospolitaj” heta šlachta i pany zaŭsiody nazywali siabie „litwinami”, kab adrožnić siabie ad palakoŭ – „koroniarzy”, žycharou Polskaho Karaleŭstwa. Na sejmach u Warszawie naša społščenaja ŭžo šlachta wystupała zaŭsiody, jak šlachta „litoŭskaja”, jak „litwiny”, što widać z usich tahočasnych historyčnych dakumentoŭ. Tahočasnyje „palaki” ŭ Litwie i Biełarusi nia tolki nie ŭstydalisia nazywać siabie „litwinami”: na adwarod, ličyli heta za čeść i patryotyčnuju dystynkciu.

Upadek „Rečypospolitaj” wyzwaŭ u hetych adnosinach wialikije

pieramieny: Ruś Litoŭskaja, abo Bielaruś, atrymała Źžo oficjalna swajo siahoŭniašniaje imia, a narod naš usiudy pačali oficjalna nazywać biełaruskim (u časach „Rečypospolitaŭ” tolki Ź chronikach dy Ź paadzinokich pryypadkach spatykajem hetaje imia: „biełaruskaja dywizija” kala 1730 h. i t.d.). A razam z tym „litoŭskaja” šlachta pačynaje nazywacca „polskaj”. Daŭniejšy biełaruski šlachcic – „rusin”, posle – „litwin”, – nazywaje siabie „palakam”. I tolki jak hetki „palak” apynuŭsia Ź Wařawie, dyk, kab wydzialicca z pamiž „koroniarzy”, pa staromu nazywaŭ siabie űwiadoma „litwinom”.

Adnak, za našaj Źžo pamiaći adbyłaŭsia nowaja pieramiena: zbudziŭšaŭsia nacyonalnaja űwiadomaű sapraŭdnaho litoŭskaho narodu, Źzywajučaho litoŭskaj mowy, i waroŹyje da swajej apalačenaj inteliheńcii wystupleńnia jaho zrabili toje űto litwiny-„palaki” zusim pierestali nazywacca litwinami, chacia jany rodu litoŭskaho, choć ad dziadoŭ-pradziadoŭ tutaka Źywuć, choć jany – syny Litoŭskaj ziamli. I ciapier imia „Litwin” Źzywajuć tolki etnografičnyje litwiny, katoryje haworać pa-litoŭsku. I daŭniejšy „litoŭski” šlachcic, ciapier – „palak z Litwy”, ličyć za abrazu dla siabie, kali chto nazawie jaho „litwinom”: jon – tolki... „palak”.

Toje-Ź samaje robicca i s „palakami” – daŭniejšymi „rusinami”: i jany niekali šlachta „ruskaja”, paűla „litoŭskaja”, ureűci „polskaja”, kryŹdujecca, kali ich nazwać űlachtaj biełaruskaj, biełarusami. Bo Źzrost nacyonalnoj űwiadomaűci biełaruskaho narodu, katory, jak i narod litoŭski niedawierčywa hładzić na swaju społűčenuju inteliheńciju, wyzywaje toj samy rezultat: „palak z Bielarusi” ličyć za hańbu dla siabie nazywacca „biełarusam”.

A űsio-Ź taki i tut na našych wačach adbywajecca i pawinna sama saboj adbycca nowaja pieramiena.

Zdareńnia apoűnich dzion, katoryje stanowiać dobry hrunt dzieła Źzrostu űwiadomaűci űciskanych dahetul na ich ziamli etnagrafična litoŭskaj i biełaruskaj narodnych mass, hrunt dzieła ich samaaznačeńnia, dzieła Źadańnia swajej hasudarstwienaj samabytnaűci, – zdareńnia hetyje pawinny wyzwać pierewarot i Ź samaaznačeńni našaj społűčenaj krajowaj inteliheńcii – „palakoŭ” z našaho kraju. Hetaja krajowaja inteliheńcija, hetyje „palaki” pawinny razdzialicca i Ź mieru razwićcia litoŭskaj i biełaruskaj hasudarstwienaci, kali nia choćuć astacca za skobkami, jak čuŹaja nacija na rodnaj ziamli, – pawinny buduć nazwacca „litwinami” abo biełarusami, zaleŹnie ad taho, u jakoj čaűci kraju Źywuć – nazwacca tak u značeńni hasudarstwienaj prynaleŹnaćci. Zachoŭwajčy mo’ jeűűe na doŭhi čas polskuju mowu i kulturu, jany pawinny pryznać siabie za „litwinoŭ” i „biełarusoŭ” u hasudarstwienym, a časam i nacyonalnym značeńni.

Demokratyčny ruch znizu, uzrost nacyonalnoj šwiadomaści mass, zdabywajučych swajo prawo na nacyonalny hasudarstwieny byt budú šybka nablizać ewoluciju nacyonalnaho samaaznačeńnia tutejšaj intelihencii. Heta intelihencija pawinna iści z tym rucham znizu i – kali nia choće sčeznuć u nieustanaj baračbie – pawinna wiarnucca da krynicy, z jakoj wyšla, da narodu, z jakoha paŭstała, z jakim zwiazana krywioj i pachodžeńniem. Tak, značycca, adbudziecca nanowa staraja ewolucija, tolki naadwarot, – ewolucija nie samaj rečy, ale, možna skazać zwierchnaj „naklejki” – imia, nazwańnia. Reč astaniecca sama saboj: biełaruska-litoŭski kraj i biełaruska-litoŭskije hramadzianie, niezaleźnie ad taho, jakim jazykom haworać. Zmieniajecca tolki „imia” ŭ zaleźnaści ad nastrajeńniŭ i patreb historyčnaho momentu. A sprawa jdzie ab toje, kab reč sama ŭ sabie – hety kraj, hetaje budučaje hasudarstwo – mieła ćwiorda i wyrazna wyjaŭlenuju fizionomiju, – kab u dušach hramadzian hetaho kraju, wa ūsich ślajoch – ad wierchu da nizu, wa ūsich nacyonalnaściach – zbudziałasia jasnaja šwiadomaść swajej asobnaj hasudarstwienaści, swaich historyčnych tradycij, swaich asobnych met, – kab hetak usie żywyje siły Kraju, zamiest zmahacca miž saboj, zjednalisia dziela adnej supolnaj sprawy: dziela budawańnia swajej dzieržawy, swajej bačkaŭščyny.

Pašla hetkaho historyčnaho wyjaśnieńnia mnie astajecca ciapier da dać usiaho niekolki sloŭ. Pachodziačy z wałynskaj šlachty, asieŭšaj na Rusi ad niekolkich pakaleńnioŭ, zwiazany čyślenymi wuzłami krywi z „polskaj” šlachtaj u Biełarusi, tut wychawany i prypisany da wilenskaj šlachty, pracujučy 50 hadoŭ na ziamli ŭ hetym kraju, katory liču za radzimu i katory lublu, katoraho mowu i nacyonalnyje asobnaści zaŭsiody šanawaŭ i lud katoraho liču za svoj i da katoraho čuju siabie wielmi blizkim, – ja ciapier u toj momant, kali hety lud-narod budzicca da žyćcia, da samabytnaści i patrebuje swajej intelihencii, kab jamu ŭ hety momant pamahła, liču swajoj pawinaściu stanuć u jaho radoch, jak hramadzianin i patryot hetaho kraju Biełaruskaho, jaho budučaj hasudarstwienaści, – značyć: jak biełaruski hramadzianin, jak biełarus. A jak šmat lahčej adwiečnym synom hetaho kraju, katoryje majuć biełaruskaje imia, ŭ žyłach katorych ciače biełaruskaja kroŭ, adbyć hety samy ŭnutreny praces samaaznačeńnia, choć jany siabie ličać za „palakoŭ”!

Pačućcio hramadzianskaj pawinaści pierad swaim ułasnym krajem i narodom pawinno koźnamy ablahčyć hety praces. Unutrenaja praškoda, katoraja wyjaŭlajecca ŭ sławach: „ale ja čuju siabie palakam”, – pawinna sčeznuć, a zamiest hetaho ćwiordy palityčny i patryotyčny nakaz musić, jak nie raz u našym kraju ŭ historyj zdaraloŭsia dawiaršyć unutrenuju pieramienu.

## Працяг

**П**році такіх вывадоў між нашай інтэлігенцый мы спатыкаем многа закідоў, каторыя тутакі абсудзім.

Спатыкаем, напрыклад, гэтакі закід: беларуская мова – гэта ўсё роўна як мова расейская, – значыць, завядзеньне яе вядзе да “абрусеньня”. Аднак, тыя ж людзі пад той самы час даводзяць: беларуская мова – гэта не асобны язык, а толькі адна з гутарак польскай мовы, – а іншыя кажуць: гутарка расейскай мовы.

Ужо стаўляючы побач гэтакія зусім нязгодлівыя адзін з адным пагляды лёгка давясьці неабасноўанасьці іх, – бо калі паводлуг адных беларуская мова ёсць гутарка расейская, паводлуг другіх – польская, дык само гэта ясна паказвае, што яна ня ёсць ні адной, ні другой, што гэта – свая асобная, выявіўшаяся ад вякоў, мо’ дзе-нідзе зацёртая чужымі ўплывамі, але, наагул, мова самабытная, якой ужывае больш за 8 мільёнаў народу на вялікім абшары і якая мае роўнае з іншымі права на жыцьцё і развіцьцё.

Другі доказ проці нашых паглядоў – тое, што народ ня цэніць свае мовы, называе яе “простай”, ужывае толькі ў хаце, а ў касьцелі і ў “лепшым таварыстве” гучае па-польску, ці – ў іншых старонах – па-расейску. На гэта адказ кароткі: бо народ гэты, мову каторага прасьледаваў быўшы расейскі ўрад ды пагардай абкідала польская інтэлігенцыя і духавенства ня ўсюды йшчэ дайшоў сьведомасьці, – але, як і кожны іншы народ у нашых часах, хутка ўжо збудзіцца і пачне свайго права на жыцьцё дапамінацца. Памагчы яму ў гэтым – то павіннасьць тутэйшай інтэлігенцыі, ня глядзячы на тое, што сама яна гаворыць іншым языком. Павіннасьць і – скажу – рэальная, мудрая палітыка.

Іншы закід: на што ў гэтых цяжкіх часах, якія цяпер мы перажываем, калі з-усюль гразіць нам гэтулькі небяспек, пачынаць нацыянальную барацьбу, – на што дражніць і ўвадзіць новы раздзел, каторы можа быць карысны толькі “трэйцім”?

Гэты, на пагляд, моцны доказ сам сабой губляе моц сваю, калі напамнім аб нашым становішчы ў гэтай справе: бо мы якраз хочэмо гадзіць, а не дражніць, на што паказвае хоць бы мэта нашага прызыву да інтэлігенцыі, – мы хочэмо будаваць будучыну на аснове праўды і справядлівасьці, а не на фальшу; бо будучына, аснованая на этнографічнай і гісторычнай непраўдзе, якая выяўляецца ў славах “тут была Польшча, тут быў польскі народ, і такім ён ёсць і павінен

астацца ў будучыне”, – не ўдзержыцца: яна разваліцца, збанкроціцца, як ужо не раз здаралася...

Толькі збудаваная на крэпкіх народна-нацыянальных асновах гасударственая будучына дасць адпор усім унутрэным і замяжовым навальніцам і будзе трываць сталецця. Для гэткай будучыны не жаль палажыць некаторыя ахвяры, адрачыся розных вузкіх формул і мар. Бо марай ёсць думка, бытцым вы здалееце апалячыць гэты многамільённы беларускі народ, бытцым здалееце даць яму шчасьце, адмаўляючы права на жыццё, на стварэнне сваёй асобнай нацыянальнай дзержаўнасьці. Гэтаго вам не ўдалося дайсьці праз сталецця, гэтаго не здалеў зрабіць расейскі ўрад і ніхто зрабіць не здале, бо кожны народ ня толькі хочэ, але ў перэжываных намі часах можэ і мусіць стацца сам сабой. Плыці проці гэтаго цяжэння можэ пажадаць толькі нецвярозы палітык, ці засьлеплены “эндэк” (нацыяналіст).

Памянёная выжэй заява: “Тут – Польшча і т.д.” – аснована вось на чым: што Вялікае Князьство Літоўскае (Літоўска-Беларускае) злучылося з Польскім Каралеўствам у адну “Рэчпосполітую” – Рэчпосполітую Польскую.

Гэтае слова “Польскую” і ўносіць непаразуменьне ў думкі шмат людзей: адны тлумачаць яго так, бытцым яно азначае, што Літва “паддалася” Польшчы; другіе, хоць добра разумеюць, у чым тут справа, ды сьвядома баламуцяць людзей поўінтэлігентных і народныя масы дзеля вядомай мэты.

Вось і трэба гэтую справу акуратна разабраць.

Вялікае Князьство Літоўскае злучылося некалі з Польскім Каралеўствам, маючы сперша толькі супольнаго монарха – Вялікаго Князя Літоўскаго, каторы стаўся такжэ Каралём Польскім, але пры гэтым абедзьве дзержавы захоўвалі блізка поўную незалежнасць адна ад аднай. Толькі праз 200 гадоў дзержавы гэтыя (Літва і Карона) на моцы Люблінскай Уніі (умовы) сваёй ахвотай злучыліся “як вольныя з вольнымі, роўныя з роўнымі” ў адну “Рэчпосполітую” (такі ўрадовы тытул быў прыняты на Уніі для супольнай дзержавы) – каратка: “у Рэчпосполітую”, а не ў Рэспосполітую Польскую, – на ясна ўстаноўленых варунках, – пры ўзаемным забеспячэньні поўнай аўтаноміі для кожнай палавіны супольнай монархіі (асобнае войска, асобны скарб, асобная ўрадовая герархія, асобныя суды, а супольны толькі сэйм і супольне выбіраны монарх, каторы меў тытул Караля Польскага і Вялікага Князя Літоўскага).

Вось, гэту-то Рэспасполітую і пачалі пасья называць Рэчпосполітай Польскай, бо трэба-ж было даць нейкі больш гаворучый прыметнік названьня гасударства. І зусім ясна, што з такім жэ самым правам держжава гэта магла называцца Рэчпосполітай Літоўскай. Называлі-ж яе “Польскай” адно толькі затым, што каралеўскі тытул выдаваўся вышэйшым за тытул Вялікага Князя (хоць абедзьве держжавы былі роўны па сілу і значэньню), дык што Польшча, вышэйшая культурна і лежучы бліжэй да заходу, надавала ўсяму гасударству зверхны польскі характэр. Аднак, гэта зусім не азначала нейкай праўна-держжаўнай перэвагі Польшчы над Літвой, тым болей не значыло, бытцым Літва і Беларусь абярнуліся ў Польшчу. Абедзьве злучэныя держжавы: Польшча і Вялікае Князьство Літоўскае – аставаліся тым, чым былі ад пачатку, значыць: двума асобнымі ддержжаўнымі арганізмамі ў вядомай устаноўленай гасударственнай лучнасьці, – калі-ж у часы ўпадку Рэчыпосполітай шляхоцкіе дэпутаты ад абедзьвух злучэных ддержжаў на дзельчых сэймах зацвярдзілі раздзел супольнага гасударства паміж суседзяў, адрываючы гэтак ад Кароны (Польшчы) Літву і Беларусь, дык і люблінская умова (унія) развалілася сама сабой, утраціла сваю праўна-держжаўную моц. Ад колішняй “Рэчыпосполітай” асталіся толькі складаўшыя яе некалі землі – з аднаго боку Польшча, з другога – Літва і Беларусь (даўнейшае В.Кн.Літоўскае).

Цікаўна адзначыць, што ядыным на першым дзельчым сэйме дэпутатам, каторы меў сьмеласць і сілу волі выступіць з цьвёрдым пратэстам проці раздзіраньня яго роднай Беларускай зямлі (пры першым раздзеле Масква забрала толькі часць Беларусі), быў праўдзівы патрыот і грамадзянін сваёй зямлі – Тадэуш Рэйтан.

У гэткім палажэньні справадатрывала да нашых дзён. Із усяго вышэй сказанага ясна, што цяперашняй Літвы і Беларусі, або даўнейшага Вялікага Князьства Літоўскага нельга называць Польшчай, як і аб Польшчы нельга гаварыць, што тамака ёсць Літва, – хоць бы часьці апалячэнай літоўскай і беларускай інтэлігенцыі хацелася бачыць у нас Польшчу супроць гісторыі і супроць этнографіі масс.

Хто сягонья гэтак кажэ, робіць абмылку фактычную і гісторычную: тут, у Літве і Беларусі, – Польшчы німа.

Мне давялося сустрэціцца ешчэ з адным закідам і сумлеваньнем: “Калі я прызнаю сябе за беларуса і пачну як беларус працаваць на грамадзкай ці палітычнай ніве, – дык буду прымушэн зрабіць шкоду польшчыне ў гэтым краю”.

Адкажу: шкоды тады, калі гэтае польшчыны сягае на непрылежныя ёй правы, захоплівае чужое, мае зазватныя жаданьня. Каб жэ даць цьвёрды адпор усялякім захватным апэтытам, незалежна ад таго, чы іх выяўляюць палякі, чы літвіны, чы беларусы, – на гэта ня трэба быць ані выключна русінам, ані палякам, ані літвіном, а трэба быць проста сумленным чэлавекам-грамадзянінам, каторы шануе як сваю, так і чужую нацыянальнасць і стаіць на грунце справядлівасці і этнографічнай праўды, – грамадзянінам-патрыётам, каторы злучае, а не раздзяляе, каторы кожнаму прызнае права да жыцця, а ўселякую дэнацыяналізацыю, уселякі захват, уселякую чыннасць у гэтым кірунку, скуль бы яна ні выйшла, лічыць за недапусьцімую, шкодную і блугую, – за рэч, з якой трэба бароцца.

Стоючы на гэтым становішчы і падаўшы адны адным руку, усе грамадзяне нашага Краю – беларусы, літвіны, палякі і т.д. могуць мець поўную надзею, што, выкарыстаўшы памыслую палітычную кан’юнктуру сучаснага момэнту, яны здалеюць адбудаваць сваю ўласную, некалі незалежную, вялікую, шчаслівую бацькаўшчыну.

Вось жэ вы, паны “тутэйшыя” палякі, інтэлігенцыя краю, ксяндзы і абыватэлі, і ты, краёвая дэмакратыя, каторая безпасрэдна выйшла з народу тутэйшага і не ўтраціла ешчэ еднасці з ім, – не саромцеся прыняць да свайго ведама очывістую праўду, – праўду тэратырыяльную, а хутка пэўне ўжо і праўду палітычную: што вы – грамадзяне Літвы і Беларусі, яе сыны, – значыць: “літвіны” або “беларусы”.

Паварот да гэтага адвечнага самаазначэння, перакручэнага або загубленага толькі з прычыны ненормальных адносін, у якіх мы пражылі больш за сто гадоў, – паварот, згодлівы з вашым паходжэннем і традыцыяй, ня толькі ня будзе вас ганьбіць, а, наадварот, прынясе вам чэсць, бо звязе з народам, бо дасць вам аснову быту, бо вас узмацуе і падніме і падзяку і благаслаўленьне патомных пакаленняў вам запэўніць.

Не саромцеся стануць пад штандарам Пагоні, каторы вы пакінулі, а народ сам у свае рукі бярэ і паднімае ў выш, як свой сымвол нацыянальны, сымвол сваёй Бацькаўшчыны.

Стануць поплец с людям-народам пад гэтым сымвалам – чэсць і слава для вас!

Гоман № 91 ад 13 лістапада 1917 г.